

BİYOPOLİTİKA¹

Oğuz Gora

1996 yılında doktorasını aldığı Goethe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde halen profesör olarak çalışan Thomas Lemke'nin çalışmaları Fransızca, İtalyanca, Danca ve Korece gibi pek çok dile çevrildi.

Lemke'nin çalışma alanları arasında toplum kuramları, politika, biyopolitika, genetik ve üreme teknolojisi yer almaktadır. Daha çok M. Foucault'nun yönetimsellik ve biyopolitika tartışmalarına katkılarıyla bilinmektedir.

Thomas Lemke, bu eserinde **Biyopolitika** kavramı üzerinde duruyor. Biyopolitika kavramı, özellikle son 10 yılda çok sık kullanılmaktadır. Entelektüel çevreler 11 Eylül'den sonra teröre karşı savaş, neoliberalizm gibi konularda; yeni kök hücre ve genetik tartışmalarında sıklıkla bu kavrama başvurmaktadır. Ancak biyopolitika kavramının yoğun kullanımının yanında, kavramın tarihsel serüvenine ilişkin yeterli çalışma olduğundan söz edilemez. Bu bağlamda Lemke, biyopolitika kavramının tarihine dair sistematik bir genel bakış ortaya koymaya çalışmış, kavramın eleştirel ve çözümleyici potansiyeli üzerinde durmuştur.

Biyopolitika kavramı düşünürlerin elinde form değiştirirse de; geleneksel disiplinleri aşan kavramsal ve ampirik alan inşa etme yönündeki etkisi düşünürlerin birçoğu tarafından paylaşılmaktadır.

Kavramı ilk kullanan kişi İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjelén'dir. 20. yüzyılın başındaki entelektüel çerçevenin de etkisiyle devleti, yaşayan bir organizma olarak gören Kjelén, bu organizma üzerindeki güç mücadelelerini ve dayanışma yapılarını da aynı organik bakış açısından yorumluyordu. Böylece Kjelén, doğalcı ve politisist olarak betimleyebileceğimiz bu bakış açısıyla; biyopolitika kavramının oturduğu zeminin iki ana hattından birine giden yolu açmıştır. Temel varsayım, bütün toplumsal, politik ve hukuki bağların canlı bir bütüne dayandığıdır². Burada hayatın tamamına yapılan atıfla mitsel bir başlangıç noktası oluşmuştur. Çünkü kavramın bu kullanılışı, biyopolitikayı tanımlamaktan kaçınmakla birlikte; dönemin sosyal Darwinci düşüncesinden hareketle oluşturulan normatif ilkeler, kavram setlerinin içinde yer edinmektedir. Buradan bakıldığında toplum içindeki hiyerarşiler ve sınıflar meşruluk kazanmaktadır. Meşruluk kazanmanın yanında bu ilişkilerin yeniden üretilmesi anlamında *zorunlu* da görülmektedir.

¹ Thomas Lemke. İletişim Yayınları, 2013. ISBN-13: 978-975-05-1147-9.

² Bkz. Lemke, 2013; *Biyopolitika*, 27.

Devlete muhafazakâr bir karakter kazandıran bu anlayış, *halkın bedeni* metaforuyla Nasyonal Sosyalizm döneminde yaygındır. Ulusların miras aldığı biyolojik özellikler neticesinde ırksal homojenlik temalı otoriter, hiyerarşik toplumlar oluşturulma yönünde ideolojik çıkarımlara varılmıştır. Bu biyolojik özelliklerin, toplumsal ve politik hayatla nasıl iletişime geçerek bu politik davranışları ürettiği sorusu yanıtız kalmaktadır. Böylece politik süreçler, kültürel örüntüler, sembolik yapılar göz ardı edilmektedir.

Aynı hat içerisinde, farklı biyopolitika kavrayışları da ortaya çıkmıştır. Bu kavrayışlar; Ekolojik ve teknik merkezli biyopolitikadır.

1960'larda ortaya çıkan ekolojik biyopolitika, politikanın biyolojik temellerine odaklanmak yerine politik düşüncenin ve eylemin nesnesi olarak hayat süreçlerini açığa vuruyordu. Gunst'a göre, biyopolitika, "çevrenin korunması ve insanlığın geleceğine ilişkin sorunların yanı sıra sağlık politikası ve nüfusun düzenlenmesiyle ilgili olarak yapılacak her şeyi kapsar". Biyopolitika bu anlamda, toplumların nüfus fazlalığı, açlık gibi konulara cevaben, yaşam yönelimli bir politika olarak düşünülmüş ve bu sorunların üstesinden gelebileceğine inanılmıştır.

Ekolojik biyopolitika bir bakıma toplumsal hayatı çevreye, doğaya uyarlama yönünde bir adımdı. Teknik merkezli biyopolitika ise bizzat bu doğal şartları değiştirme, farklı bir biçimde yeniden üretme yönünde politik ve teknik imkânları tartışmaya açmaktadır.

1973'te bir türden başka bir türe DNA transferinin olanaklı hale gelmesiyle, genetik bilginin ayrıştırılabilir, yeniden şekillendirilebilir olduğu anlaşıldı. Genetik biliminin bu gelişmesi, biyolojinin bir mühendislik alanı haline gelmeye başlamasını sağlamıştır. Peki, hayatın, tekniğin ellerine verilmesi, başka bir deyişle, özgür iradenin hayatın tüm elementlerini değiştirebilir hale gelmesi ne derece doğrudur? Ya da sosyolog Wolfgang van den Daele'nin sözleriyle: "... sırf yapabiliyoruz diye, yapmalı mıyız?"

Görüldüğü gibi teknoloji merkezli bu biyopolitika kavrayışı, "yeşil genetik" tartışmalarını da kapsayan biyoetik tartışmalarına kapı aralamaktadır.

Biyopolitika kitabında yer alan, ikinci ana hat olarak aktarılan kısım ise biyopolitika kavramına daha radikal bakılan kısımdır denilebilir. Kitapta başka düşünürlere değinilse de bu hatta Michel Foucault, Giorgio Agamben, Michael Hardt ve Antonio Negri adlarını taşıyan üç ayrı başlık altında incelenmiştir.

Fransız filozof Michel Foucault, biyopolitika kavramını ekolojik kriz ya da teknik çerçevede ele almaz. Biyopolitikayı tarihdışı almak yerine politik pratikteki bir kopuşa işaret edecek şekilde kullanır. Bu yeni politik düşünüşün modern ırkçılığın yükselişinde yakın bağlarını tespit eder ve oluşmaya başlayan yeni

iktidar teknolojilerini kavramaya çalışır. Bu anlamda bakıldığında Foucault 'da biyopolitika ve biyoiktidar yapıları içi içedir.

17. yüzyıldan itibaren egemenlerin öldürme/yaşatma üzerindeki tasarruflarından daha kapsamlı bir kavrayışa, hayatın tamamını içerecek şekilde toplumun kolektif bedenine, hayatın tamamını hedef alıp onu yönetmeye yönelik değişim görülmektedir. Nüfusun ölüm/doğum oranı, sağlık düzeyi, yaşam süresi, refahı, refahın üretimi gibi konular egemenlerin söylemsel yapılarına dahil olmuştur.

Bu noktada Foucault'a göre önemli hale gelen konulardan biri cinselliktir. Cinsellik, nüfus dolayımıyla toplumu, beden dolayımıyla da bireyleri ilgilendiren, iki önemli eksenin kesişim noktasında yer almaktadır. Modern iktidar mekanizmalarının cinsel kimliklerin oluşumunda ve yeniden üretiminde rol aldığını açıklamaktadır. Bu rol alış, normal olanın tanımlanmasını ve bu tanımın dışında kalanların da sistemli olarak dışlanmasını gerektirmektedir. Modern ulus devlet ile birlikte bu dışlama mekanizmaları geçmişte olduğu gibi egemenin öldürücü gücü yerine nitелеmek, ölçmek, değerlendirmek, hiyerarşiye sokmak şeklinde çalışmaya başlamıştır. Bu iktidar, tebaasıyla düşmanları arasına ayrımlar koymak yerine normlar oluşturarak bu normların pratik uygulamalarıyla sonuca ulaşmaya çalışmaktadır.

"Toplumun normalleştirilmesi", doğal hukuk tarafından belirlenen bir toplumun yerine geçer. Artık mesele egemenlik alanında ölümü öne sürmek değil, değer ve yararlılık alanında hayatın düzenlenmesidir.

Foucault, liberalizmi salt ekonomik bir kuram ya da politik bir ideoloji olarak görmez; insanların yönetilmesine dair bir özel bir senet olarak görür. Yönetimsel eylemin koordinatları artık meşruluk ya da gayri meşruluk değildir, başarı veya başarısızlıktır.

Egemenlerin bu yönetimsel söylemleri toplumsal hayatta bazı özneleştirme biçimlerine tekabül eder: Örnek: kadın-erkek, sağlık-hastalık, akıl-delilik. Foucault 'a göre bir mücadele yürütülecekse bu özneleştirme biçimlerine karşı mücadele edilmelidir.

Giorgio Agamben ise, modern demokrasilerle totalitarizm arasında "içsel bir dayanışma" keşfeder. Toplama kamplarını da "Batı'nın biyopolitika paradigması" olarak görür.

Agamben'e göre kökenleri Antik Yunan'a kadar uzanan Nazilerin toplama kamplarına zemin hazırlayan bir politik gelenek söz konusudur. Örneğin Foucault için biyopolitikanın 17. ve 18. yüzyıllardaki gelişimi tarihsel bir kopuşu gösterse de Agamben için egemenlerin biyopolitik kavrayışında mantıksal bağların sürdüğünü gözlemler. Agamben'e göre bir kopuştan ziyade en baştan beri var olanın genelleşip radikalleşmesi söz konusudur.

Agamben' in biyopolitika kavrayışına “çıplak hayat” ve “kamp” kavramları da eşlik eder. Çıplak hayat, örneğin sığınma hakkı talep edenlerin, göçmenlerin ve beyin ölümü gerçekleşenlerin yani hukuksal normların dışına itilenlerin varlığı olarak kavranır. Hepsi birer insani durum olsa da hukuki bir iddiada da bulunma güçleri yoktur.

Kamp kavramı ise Agamben'de hukuksal politik varlık ile “çıplak hayat” arasında oluşmuş sınırdaki yer alır. Agamben kamp kavramını basitçe toplama kamplarıyla sınırlı kullanmaz. Ona göre “çıplak hayat”ın sistematik olarak üretildiği her yerdir. Kamp bir zamanlar dost ile düşman arasındaki farkın görünür olduğu örnek iken, Agamben'e göre artık hukuk ve tekil bir olay ilişkisinde kural ve istisnanın birbirinden ayrılamayacak hale geldiği bir maddileşme biçimidir.

Agamben, biyopolitikanın hayatın politik ekonomisiyle ilişkisinden kaçınır. Yani biyopolitikanın düzenlemeye çalıştığı politik ve ekonomik hayatın nasılıyla ilgilenmez. Aynı şekilde Foucault'nun üzerinde durduğu cinsellik ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl kurulduğuyula da ilgilenmez. Ancak vurguladığı noktalardan hareketle Agamben'in özgün katkısı, yurttaş ile insan arasındaki ayrımı geçersizleştiren yeni bir politika üretilmesi yönündedir.

Biyopolitika kavramına başka bir katkı da M. Hardt ve A. Negri'nin katkılarıdır. Hardt ve Negri, Marksist gelenekten gelen iki teorisyendir. Marksist geleneği post-yapısalcı eleştirel katkılarla birlikte düşünerek katkı koyarlar. Bu anlamda Michel Foucault, Gilles Deleuze ve ayrıca Spinoza'dan etkilenmişlerdir.

Onlar için biyopolitika, kapitalizmin yeni üretim paradigmasıdır. Karakterini üretim ile yeniden üretimin, ekonomi ile politikanın birbirine gittikçe yaklaşmasıyla bulur. Hardt ve Negri, küresel biyopolitik üretimin, yeni egemenlik biçimi olan *İmparatorluk* içerisinde gerçekleştiğini belirtir. İmparatorluk, yeni emperyal egemenlik biçimidir ve bilindik anlamda ulus devletlerle sınırlandırılmayacak, dışarıyı olmayan aynı zamanda tek bir merkezden de söz edemeyeceğimiz bir egemenlik biçimidir. Burada bütün devletlerin bütünleşip bağlantılı hale geldiği küresel bir kapitalizmden söz edilmektedir. İmparatorluğun üretim ilişkisi içerisinde, bedenlerin, zihinlerin, duygulanımların üretimine gönderme yapılır. 1970'lerden bu yana üretim biçimlerinde ciddi bir değişim olduğunu düşünmektedirler. Bu değişim, endüstriyel kapitalizmden bilişsel kapitalizme geçildiği şeklindedir. Üretim ilişkilerinde değişimleri gören Hardt ve Negri emek biçimlerinde de değişimler olduğunu aktarırlar. Maddi olmayan emek olarak kavramsallaştırmaları, maddi emeğin hegemonik olduğu klasik emek-değer ilişkisine dayandırılmayan bir emek biçimidir. Örneğin endüstriyel üretim enformatikleşmiş, bilgi teknolojilerini bünyesine dahil etmiştir. Yaratım, zekaya dayanan manipülasyon, simgesel manipülasyon,

duygulanımların üretimi, bedensel tarzdaki üretimler maddi olmayan emek olarak değerlendirilir.

Hardt ve Negri, Gilles Deleuze'e referansla disiplin toplumlarından denetim toplumlarına geçildiğini aktarırlar. Bir zamanlar, biyoiktidar, üretim ilişkilerinin yeniden üretimini simgeliyor ve onları korumaya çalışıyorduyorsa, bugün artık üretimin bir parçasıdır.

Hardt ve Negri imparatorluk dolayımıyla gelen bu biyopolitik egemenlik ilişkilerine karşı "çokluk"u canlı bir alternatif olarak öne sürerler. Onlara göre hayat ile üretimin bu muazzam örtüşme eğilimi, hayatın her alanında patlak verme ihtimali olan bir sınıf mücadelesini mümkün kılar.³

Bahsedilen iki ana hattın dışında bahsedilmesi gereken birkaç konumlanış daha bulunmaktadır. Ferenc Feher ve Agnes Heller'in beden politikası kavramı bunlardan biridir. 1994'te yayınladıkları 'Biyopolitika'da doğalcı kuramsal gelenekten ve Foucault'nun biyopolitika anlayışından ayrılan yeni bir bakış açısı sunmuşlardır. Bu anlayışa göre biyopolitika geleneksel politikaya karşı bir programdır. Foucault'nun biyopolitika tanımına gönderme yaparak biyopolitikayı modernliğin ürünlerinden biri olarak değil, onun karşı tezi olarak konumlandırırlar. Bu bağlamda da beden politikalarının öneminin de giderek arttığını savunurlar. Modernliğe karşı postmodernliği, geleneksel politikalara karşı biyopolitikayı, özgürlüğe karşı hayatı önerirler.⁴

Yazar, bu kavrayışı indirgemeci bulmaktadır. Biyolojik temaları, özgürlük ile totalitarizm arasında karşı bir tez olarak almanın biyopolitik sorunların kompleks yapısının hakkını veremediğini düşünür. Ayrıca geleneksel politikanın karşısına biyopolitikayı koyarak, Feher ve Heller'in kavramın kapsamını sığlaştırdığını ekler.

Biyopolitikayla ilişkili bir diğer kavram ise, Anthony Giddens'in *hayat politikası* kavramıdır. Giddens, 20. yüzyıldan itibaren modernlikteki değişimle birlikte politik anlayışta da değişimler gözler. Ona göre, modernlikten geç modernliğe geçişle özgürleştirici politikadan hayat politikasına geçilmiştir.

Giddens, özgürleştirici politikayı hayat fırsatlarına dair bir politik kavrayışla algılamak, hayat politikasını daha bireysel daha çok öz-bilinç ile ilişkili ve kimlikler üzerinden algılar. Hayat politikası kavramının merkezinde düşünümsellik yer alır. Düşünümsellik, klasik dikotomilerle düşünme yerine bilgi üretim süreçlerinin geçici ve değiştirilebilir olarak ele alınmasıdır.

Giddens, geç modernlikle birlikte bilgi biçimlerindeki ve müdahale olanaklarındaki artışı görür. Hayata ve toplumsal rollere ilişkin katı ve önceden

³ Bkz. Lemke, 2013; *Biyopolitika*, 100.

⁴ Bkz. Lemke, 2013; *Biyopolitika*, 110.

belirli kavramlar yerine daha müzakere edilebilir tercih ve karar alma süreçleri öne çıkar.

Hayat politikasıyla Giddens, tartışmayı geleneksellik sonrası bir biçimde yaşam tarzı tartışmasına dönüştürür. Etik sorunların öne çıkması, istatistikler, olasılık hesapları ve risk değerlendirmelerinin yerini varoluşsal yargılara bırakması gerekmektedir.

Yazar, Giddens'in hayat politikasını apolitik ve tarihsel bağlamdan kopuk bulmaktadır. Bireyselliğe indirgenmiş yaşam tarzı pratikleri tartışmasının toplumsal karar alma mekanizmalarıyla ne oranda bağlantılı olduğu konusunda bir şey söylenmemektedir. Ayrıca Giddens'in modernlikten geç modernliğe geçişte saptadığı kopuşları yazar, modernliğin birer özelliği olarak görüp, Giddens'in modernlik kavrayışını da tek boyutlu bulmaktadır.

Tıbbi antropolog Didier Fassin'in *biyomeşruiyet* kavramı ise, biyopolitik fenomenin ahlaki bir boyutu olduğunu belirtmektedir. Ancak Fassin ahlaki, basitçe doğru ve yanlış arasındaki bir seçim olarak okumak yerine, hayata yön veren değerler sistemi ve normların gelişimi olarak okur. Fassin bu ahlaki kavrayışı iki görünümde inceler. Birincisi, hayata dair meseleler, tahmini yaşam süresi, sağlık ve hastalık, toplumsal eşitsizlikten ayrılamaz ve bunlar verili toplumdaki normatif tercihleri yansıtmaktadır⁵. İkinci boyut ise, hayat süresi beklentileri ya da hayatın kalitesi ayrımlarının ötesinde, merkezi değer olarak bedensel bütünlüğün ve sağlığın öne çıktığı bir durum yaşanmaktadır. Bu bağlamda, Fassin, Agamben'in yaptığı insancılıkla politika arasındaki ayrım yerine insancılığı biyopolitikanın kendisiyle ilişkilendirir. Örneğin, Fransız göçmen politikalarına bakılırsa; hastalıktan mustarip olan insanların sığınma talepleri temelsiz siyasi sığınma taleplerine göre artık çok daha kabul edilebilir görülmektedir. Fassin'e göre, biyomeşruiyet, göçmen politikalarıyla da sınırlı değildir. Bir zamanlar normal dışı ya da temel haklardan mahrum olarak görülen insanlar günümüzde tıbbi bakıma ihtiyaç duyan insanlar olarak görülüyor.

Paul Rabinow, Foucault'nun biyopolitika sorunsalını genişletip farklı bir bakış açısı getirmiştir. Foucault'nun dikkat çektiği nüfus ve beden kutuplarının İnsan Genomu Projesi ve ona bağlı biyoteknolojiler ile yeni bir forma büründüğünü düşünmektedir. Sözünü ettiği yeni genetik ile oluşan biyolojik kategoriler sayesinde toplumsal ilişkilere dair yeni kavrayışlar üretilebileceğini belirtmiştir. Teknik yenilikler, yeni bilimsel sınıflandırma sistemleri, yeni temsil modellerine, yeni kimlik politikalarına izin vermektedir. Bu yeni bilgilerin yayılması yalnızca kolektif kimliğin yeni biçimlerini değil biyolojik anomalilere dayalı hak taleplerini de gündeme getirecektir. Ayrıca aynı bakış açısı ile, hasta örgütlenmeleri, kendine yardım grupları ve aile dernekleri, meslekten olmayanlar ile uzmanlar arasında yeni bağlar oluşturarak yeni kolektif öznellikler

⁵ Bkz. Lemke, 2013; Biyopolitika, 117.

oluşmasını sağlayacaktır. Özetle Rabinow'un biyopolitika sorunsalına bakışı, *aşağıdan gelen bir biyopolitikanın* imkânını sorgulamaktadır.

Nikolas Rose ise, etho-politika kavramını ortaya atmıştır. Rose'a göre doğa ve kültür arasındaki geleneksel sınırların çözülmesiyle genetik ve teknolojik bilginin arttığını varsayar. Böylece biyoloji politik ve ahlaki sorunlardan ayrı düşünülmemeyecek bir alan haline gelir. Bu sentezin sonucunda etho-politika olarak adlandırdığı kavramı ortaya çıkarır. Etho-politika, günümüz genetiğinin geçmişte uğraştığı öjenik müdahalelerin geride kaldığını ve artık genetik biliminde yerinin olmadığını belirtir. Daha çok ilgi alanının bireysel genetik müdahalelere doğru olduğu nüfusun geneline dair bir ilgilinin artık kalmadığını açıklar. Ancak Lene Koch, genetik ve üreme teknolojileri bağlamında öjenik süreçlerin geride kalmadığını daha ziyade müdahale biçimlerinin ve meşrulaştırma tarzlarının değiştiğini gösterir. Rose'a biyopolitika ile etho-politika arasındaki kurduğu ilişkinin muğlak kaldığı üzerine eleştiriler de yöneltilmektedir. Bruce Braun tarafından dikkat çekilen bir başka nokta da etho-politik sorunların hayatın maddi koşullarına bağlı olduğudur.

Bir başka bakış açısı da Wilhelm Röpke ve Alexander Rüstow'a aittir. Dirim politika olarak aktardıkları terim ile insanın antropolojik ihtiyaçları doğrultusunda etik bir politikayı anlatırlar. Onlara göre, tarihsel olarak deneyimlenen sosyalist devlet anlayışı da piyasa ekonomileri de yanlış yoldadır. Her ikisi de toplumsal sistemlerin merkezi denetimin ve ekonomik olanın baskısı altındadır. Dirim politikanın yönelimlerine göre ise politika, insanın özünü uyumlu olmalıdır, insanın doğuştan gelen ihtiyaçlarına paralel hareket etmelidir. Buna göre, 19. Yüzyıldan günümüze gerileyen politikanın "doğal" ilkesine yeniden dönülmelidir.

Yine iktisatçı Rudolf Goldscheid'in Menschenökonomie (insan ekonomisi) kavramı, ekonomiyi hayat süreçlerine uygun hale getirmekten uzaktır. Bunun yerine, ekonominin hayatı daha fazla kapsamasını sağlamaya yöneliktir. Yine de kapitalizmin bir eleştirisini yapar. Kapitalizmi organik sermayenin sömürülmesi açısından suçlu bulur. Çünkü kapitalizm, organik ihtiyaçların karşılanmasını sağlar ancak organik artı değer üretilmesine dair bir kaygı taşımaz.

Görüldüğü üzere Thomas Lemke'nin Biyopolitika kitabı, farklı ve zaman zaman çelişik dahi kabul edilebilecek biyopolitika kavrayışlarını açıklıyor. Bu kavrayışlar arasında iki ana hattın ve bunların dışında kalan diğer bakış açılarının da yer aldığı görülmektedir. Kitabın, bu kadar geniş yelpazeye yayılmış bir kavramı açıklarken bazı kısımları üstünkörü geçtiği görülmektedir. Bunu da yazarın, derinlemesine incelemekten kaçınmaktan ziyade kavramın belli başlı bazı uğraklardaki kavranışını okura aktarma isteğinden kaynaklandığı düşünülebilir.